

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЛАВРЕНКО БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 349.22

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА УМОВИ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

12.00.05 «Трудове право;
право соціального забезпечення»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Науково-дослідному інституті правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Прилипко Сергій Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри трудового права, дійсний член (академік) НАПрН України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент **Шумна Лариса Петрівна**, Академія Державної пенітенціарної служби, начальник кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права;

кандидат юридичних наук, доцент **Величко Лариса Юрївна**, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри права та європейської інтеграції.

Захист відбудеться «23» червня 2018 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розіслано «22» травня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення дисципліни праці в процесі колективної суспільно корисної діяльності є запорукою не лише належної організації праці на підприємствах, в установах та організаціях, а й утвердження верховенства права і забезпечення трудових прав працівників на засадах нормативного регулювання. Дисциплінарна відповідальність у цьому процесі відіграє роль правового засобу зміцнення законності та правопорядку й розкриває правові наслідки протиправної винної поведінки за невиконання та неналежне виконання працівником його трудових обов'язків. Разом з тим, реформи, що проводяться в Україні, законодавчі зміни в питаннях спеціальної дисциплінарної відповідальності потребують критичного наукового аналізу на предмет їх відповідності завданням дисциплінарної відповідальності та захисту трудових прав суб'єктів цієї відповідальності.

Ключові проблеми щодо спеціальної дисциплінарної відповідальності зосереджені у питаннях про коло осіб, на яких законодавством може бути покладено спеціальну дисциплінарну відповідальність, а також які проступки працівника необхідно кваліфікувати як дисциплінарні; які соціальні цінності потребують додаткової охорони й захисту з боку держави, і відповідно які об'єкти дисциплінарних проступків можуть мати місце в трудовій діяльності таких працівників; які суб'єкти повинні бути наділені дисциплінарною владою тощо. Проблеми правового регулювання спеціальної дисциплінарної відповідальності прокурорів та суддів мають прямий зв'язок із реформами, що проводяться в галузі правосуддя, та змінами в їхньому правовому статусі, а це позначилося й на правових засадах притягнення їх до дисциплінарної відповідальності й на засобах захисту їхніх трудових прав.

Дослідження проблеми правового регулювання спеціальної дисциплінарної відповідальності щодо багатьох питань носять дискусійний характер. У контексті цього всебічний аналіз і теоретичне осмислення дисциплінарної відповідальності державних службовців, працівників на державній мілітаризованій службі, суддів, прокурорів, залізничників та працівників цивільної авіації, працівників гірничих підприємств, освітян, які виконують виховні функції, сприятиме вирішенню важливих практичних завдань щодо забезпечення правопорядку у сфері праці; укріплення законності та верховенства права й реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку. Окреслене й зумовило вибір теми

України відповідно до теми «Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні» (№0114U002468) (строк реалізації 1 січня 2014 р. – 31 грудня 2016 р.), й узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затвердженими постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р., №14, та Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженим постановою президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р., №86/11.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення основних нормативних положень, які є правовою підставою притягнення окремих категорій працівників до спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено низку таких взаємопов'язаних завдань:

узагальнено теоретико-правові засади спеціальної дисциплінарної відповідальності в трудовому праві;

охарактеризовано дисциплінарну відповідальність працівників на державній службі як складову предмета трудового права;

виділено особливості дисциплінарної відповідальності працівників на мілітаризований державній службі;

розкрито зміст та специфіку дисциплінарної відповідальності суддів;

визначено й охарактеризовано дисциплінарну відповідальність прокурорів;

розкрито особливості дисциплінарної відповідальності працівників залізничного транспорту та цивільної авіації;

проаналізовано дисциплінарну відповідальність працівників гірничих підприємств;

розглянуто дисциплінарну відповідальність працівників освіти, які виконують виховні функції;

обґрунтовано пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування з питань притягнення окремих категорій працівників до спеціальної дисциплінарної відповідальності;

Об'єктом дослідження виступають норми чинного законодавства, які відображають особливості спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Предметом є спеціальна дисциплінарна відповідальність.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових та

відповідальності. Історико-правовий метод застосовано для характеристики правової природи спеціальної дисциплінарної відповідальності. Структурно-функціональний метод використано для класифікації підстав спеціальної дисциплінарної відповідальності за їх природою. Діалектичний метод сприяв розкриттю залежності видів дисциплінарних стягнень від трудової функції працівника. Індуктивний метод застосовано для визначення особливостей дисциплінарної відповідальності суддів та прокурорів. Формально-логічний метод використано при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення видів дисциплінарних стягнень, які застосовуються до суддів, а також при характеристиці спеціальної дисциплінарної відповідальності як форми реалізації принципу єдності та диференціації правового регулювання праці. За допомогою дедуктивного методу та методів абстрагування й узагальнення сформульовано пропозиції щодо уніфікації нормативних положень, що мають регулювати дисципліну праці окремих категорій працівників, робота яких має спільну правову природу. На основі дедуктивного методу розкрито особливості та специфіку відповідальності працівників цивільної авіації, гірничих підприємств. Методом доказування обґрунтовано спеціальний статус освітян, які виконують виховні функції, а також особливості їх дисциплінарної відповідальності. Логіко-юридичний метод застосовувався для визначення підстав дисциплінарної відповідальності суддів як учасників процесу колективної суспільно корисної праці. Теоретико-прогностичний метод застосовано при обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює питання спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на положеннях Конституції України, законах України, підзаконних актах Президента України, Кабінету Міністрів України, узагальненої судової практики та міжнародних стандартах у сфері праці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці трудового права комплексним дослідженням правової природи спеціальної дисциплінарної відповідальності за законодавством України.

У результаті проведеної роботи сформульовано нові наукові положення й висновки, запропоновані особисто здобувачем.

Уперше:

- на основі міжнародних стандартів обґрунтовано, що дисциплінарна відповідальність працівників освіти, які виконують виховні функції, є спеціальною дисциплінарною відповідальністю;

- відстоюється думка про необхідність у

спеціального закону «Про Дисциплінарний статут працівників на мілітаризованій державній службі»;

- доведено невідповідність окремих видів дисциплінарних стягнень суддів їхньому праву на одержання винагороди за виконану роботу та запропоновано вирішення цієї проблеми;

- на основі аналізу чинного трудового законодавства з питань спеціальної дисциплінарної відповідальності і відповідної практики його застосування окреслено основні напрямки удосконалення законодавства з цих питань та сформульовано низку пропозицій і рекомендацій;

удосконалено:

- на підставі аналізу чинного законодавства правове обґрунтування галузевої природи дисциплінарної відповідальності державних службовців та які види охоронних відносин є предметом трудового права;

- правову класифікацію підстав спеціальної дисциплінарної відповідальності працівників, які за родом діяльності виконують завдання та функції держави, через групування об'єктів дисциплінарних проступків, а саме: а) пов'язана зі специфікою трудової функції; б) обумовлені статусом працівника як учасника трудових відносин та його місцем у єдиному загальному процесі несамоїтної колективної суспільно корисної праці; в) зумовлені статусом працівника як представника держави, який уособлює законність, правопорядок, справедливості і доброчесність;

набули подальшого розвитку:

- наукові положення щодо правової природи дисциплінарної відповідальності і підстав розмежування загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності;

- правові позиції щодо кола суб'єктів спеціальної дисциплінарної відповідальності, зокрема, через виділення специфіки трудової функції таких категорій працівників: а) які за родом діяльності виконують завдання та функції держави; б) трудові обов'язки яких невід'ємно пов'язані з виконанням небезпечних робіт або виконанням їх у особливих умовах (у повітрі, під землею тощо); в) виконання виховних функцій;

- характеристика дисциплінарного провадження стосовно прокурорів як правовий засіб: а) забезпечення незалежності прокурорів у виконанні функцій, пов'язаних із правосуддям; б) захисту трудових прав прокурорів; в) невідворотності відповідальності за вчинені дисциплінарні проступки;

а) у правотворчості при внесенні змін та доповнень до Кодексу законів про працю України, проекту Трудового кодексу, Повітряного кодексу України, законів України «Про державну службу», «Про судову систему України», «Про освіту», «Про вищу освіту» «Гірничий закон України»;

б) у правозастосовній діяльності при розгляді спорів, що виникають у трудових відносинах;

в) у практичній діяльності суб'єктів господарювання при розробці локальних нормативних актів, зокрема правил внутрішнього трудового розпорядку, посадових інструкцій; а також при укладанні трудових договорів і його особливій формі контракту;

г) у навчальному процесі під час підготовки відповідних розділів підручників й навчальних посібників та при викладанні навчальних дисциплін «Трудове право України», «Актуальні проблеми трудового права».

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації обговорювалися на засіданнях вченої ради Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України. Ключові положення роботи були представлені автором на науково-практичних конференціях, серед яких: міжнародні науково-практичні конференції «Ефективність норм права» (м. Київ, 17 листопада 2016 р.) та «Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми» (м. Київ, 24 лютого 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 3 листопада 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дослідженні, знайшли відображення у шести статтях у фахових наукових виданнях України, одній статті у науковому періодичному виданні іншої держави та тезах трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження, логікою і послідовністю розкриття теми й викладення результатів. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 214 сторінок, із них основного тексту – 196 сторінок, кількість використаних джерел – 196 найменувань.

значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади спеціальної дисциплінарної відповідальності у трудовому праві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Основоположні засади юридичної відповідальності у трудовому праві України та у зарубіжних країнах з розвинутою економікою»* доведено, що засади юридичної відповідальності у трудовому праві мають свою специфіку, яка розкривається у практичній значимості як позитивного, так і негативного аспектів дисциплінарної відповідальності.

Головна мета дисциплінарної відповідальності, як засобу впливу на працівника, полягає не у реалізації санкцій за невиконання або неналежне виконання трудових обов'язків, а у спонуканні до сумлінної праці у відповідності до укладеного трудового договору з підпорядкуванням правилам внутрішнього трудового розпорядку. Альтернатива правових наслідків за вчинення дисциплінарного проступку дисциплінарні стягнення чи заходи громадського впливу, вирізняють дисциплінарну відповідальність з-поміж інших видів юридичної відповідальності.

Наголошено, що з урахуванням національних традицій дисциплінарна відповідальність у демократичних країнах застосовується за правопорушення: а) пов'язані тільки з поведінкою на робочому місці та при виконанні трудових обов'язків (Бельгія, Німеччина, Швейцарія, Австрія); б) не завжди пов'язані з виконанням трудових обов'язків на робочому місці, тобто поза роботою, у випадках, які ставлять під загрозу репутацію роботодавця (Японія, США, Канада, Велика Британія, Франція, місто Нью-Йорк). Огляд різних підходів до правового регулювання дисциплінарної відповідальності працівників доводить, що встановлення уніфікованих (єдиних) вимог до трудової поведінки усіх працівників не можливо. У зв'язку із цим різняться і підходи до закріплення правил з дисципліни від централізованого та локального регулювання до індивідуального. Зарубіжне законодавство містить непоодинокі випадки висування до працівника вимог щодо його поведінки поза роботою. Це свідчить, що для окремих категорій працівників за кордоном передбачені спеціальні вимоги щодо виконання ними своїх трудових обов'язків, і як результат їх недотримання – застосування до порушника дисциплінарної відповідальності спеціального характеру.

У підрозділі 1.2 *«Підстави розмежування загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності»* визначено, що підстави розмежування загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності реалізуються в ознаках спеціальної дисциплінарної

спеціальне законодавство, що визначає правові засади відповідальності окремих категорій працівників; розширене коло видів дисциплінарних стягнень; самостійні процедури притягнення до відповідальності.

Розмежування загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності обумовлене не простим віднесенням окремої категорії працівників до спеціальних суб'єктів, а є результатом особливих вимог до їхньої трудової поведінки. Залежно від специфіки таких вимог визначаються види дисциплінарних стягнень, а процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності має свої особливості.

У правовому регулюванні загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності розкривається принцип єдності та диференціації, який дозволяє врахувати як специфіку роботи у тій чи іншій галузі, так і особливості трудової функції працівника. Реалізуючи особливості правового регулювання праці окремих категорій працівників через принцип єдності та диференціації, законодавець вирівнює правове становище працівників. Саме ці особливості зумовлюють потребу у підвищенні рівня відповідальності таких працівників, що і знаходить своє відображення у законодавстві.

Відмінність загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності має прямий зв'язок із видами соціальних цінностей, які можуть бути об'єктами дисциплінарних проступків. Спеціальна дисциплінарна відповідальність характеризується множинністю таких об'єктів та їхнім спеціальним характером (розголошення секретної інформації, залишення посту без нагляду, створення небезпеки чи загрози під час руху поїзда тощо). Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності є наслідком вимог до поведінки працівників окремих категорій, що обґрунтовує її як самостійний вид дисциплінарної відповідальності.

У підрозділі 1.3 «Дисциплінарний проступок як фактична підстава спеціальної дисциплінарної відповідальності» обґрунтовано, що дисциплінарний проступок, як фактична підстава спеціальної дисциплінарної відповідальності, за своїм складом не відрізняється від загальної дисциплінарної відповідальності, проте характеристика змісту складових дисциплінарного проступку є відмінною. Так, окрім спеціального суб'єкта дисциплінарного проступку мають свої особливості об'єкти, які виражаються у посяганні на ті соціальні цінності, які згідно із законодавством підлягають додатковій (підвищеній) охороні і захисту. Встановлюючи особливості дисципліни праці для певного кола проф

право на існування у вітчизняному трудовому законодавстві, проте тільки в межах спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарні проступки за суб'єктами та об'єктами класифікуються на загальні та спеціальні. Спеціальні дисциплінарні проступки вказують на реалізацію спеціальної дисциплінарної відповідальності, що застосовуються виключно до тих категорій працівників, діяльність яких має свою специфіку, і виокремлюється законодавцем з-поміж інших видів діяльності шляхом додаткової конкретизації дисципліни праці в окремих нормативних актах.

Розділ 2 «Специфіка дисциплінарної відповідальності працівників, які за родом діяльності виконують завдання та функції держави» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Дисциплінарна відповідальність працівників на державній службі»* доведено, що однією з характерних особливостей такої відповідальності є те, що суб'єктний склад осіб, які беруть участь у рішенні про накладання дисциплінарного стягнення, залежить від категорії, до якої належить державний службовець. Так, для працівників на посадах категорії «А» зауваження може бути накладено одноосібно суб'єктом призначення, а інші види дисциплінарних стягнень тільки з урахуванням пропозицій дисциплінарної комісії. Щодо працівників на посадах державної служби категорій «Б» та «В» зауваження застосовується одноосібним рішенням суб'єкта призначення, а інші дисциплінарні стягнення можуть бути реалізовані суб'єктом призначення за відповідним поданням дисциплінарної комісії.

Загалом дисциплінарна відповідальність працівників на державній службі є спеціальною і має законодавче регулювання та деталізацію; мінімізує упередженість керівників та запобігає зловживанню ними правами суб'єкта призначення за рахунок диференціації процедур прийняття рішень про дисциплінарні стягнення, де мають місце одноосібні та колегіальні рішення; відмінності у процедурах прийняття рішення про накладання дисциплінарного стягнення залежно від категорії посад державної служби «А», «Б», «В» демонструють дію принципу єдності та диференціації правового регулювання праці державних службовців, що підтверджує і особливий характер праці цієї категорії працівників, і правову визначеність у питаннях дисциплінарної відповідальності державного службовця залежно від тієї трудової функції, яку він виконує у процесі реалізації завдань та функцій держави.

Аргументовано позицію, що дисциплінарна відповідальність державних службовців за своєю правовою природою є складовою предмета трудового права і немає жодних підстав розглядати її в межах галузі адміністративного права. Охарактер

безпосередніх об'єктів дисциплінарних проступків цієї категорії працівників упевнює у тому, що ця дисциплінарна відповідальність є спеціальною, але у жодному разі не звужує права державних службовців на захист усіма галузевими засобами захисту.

У підрозділі 2.2 «Дисциплінарна відповідальність працівників на мілітаризований державній службі» визначено, що для спеціальної дисциплінарної відповідальності на мілітаризований державній службі характерним є: а) підвищена відповідальність за рахунок кількості дисциплінарних стягнень, що зумовлені особливістю та специфікою трудових (службових) функцій; б) особливості елементів складу дисциплінарного проступку, а саме: спеціальний суб'єктний склад, множинність об'єктів дисциплінарних правопорушень. Суб'єктивна сторона у військових дисциплінарних поступках характеризується тим, що кваліфікація порушення як невиконання обов'язку здійснюється незважаючи на потенційну або реальну загрозу життю та здоров'ю військовослужбовця. Об'єктивна сторона вирізняється варіативністю місця та часу вчинення дисциплінарних правопорушень; в) особливості об'єктів дисциплінарних проступків, які вчиняють працівники на мілітаризований державній службі, посягають як на соціальні цінності колективної суспільно корисної праці, як-то внутрішній трудовий розпорядок, так і на цінності самої мілітаризованої державної служби та держави в цілому авторитет державного органу, забезпечення законності та верховенства права, суверенітет і незалежність України тощо; г) диференціація суб'єктів, уповноважених притягувати до дисциплінарної відповідальності та застосовувати заходи громадського впливу на порушників; д) пріоритет публічних (національних) інтересів над приватними інтересами особи, яка перебуває на державній мілітаризованій службі; е) варіативність процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності (одноосібні рішення або колегіальні); з) самостійна правова регламентація з питань забезпечення дисципліни праці та дисциплінарної відповідальності на рівні законів України та у відповідних Дисциплінарних статутах.

У підрозділі 2.3 «Дисциплінарна відповідальність суддів» встановлено, що дисциплінарна відповідальність суддів має спеціальний характер та відповідає усім науково обґрунтованим ознакам спеціальної дисциплінарної відповідальності. На тлі судової реформи істотно змінилися законодавчі підстави й умови дисциплінарної відповідальності суддів, однак законодавцю не вдалось уникнути неточностей і недоліків. Зокре

трудового колективу суду; його професійні (трудові) обов'язки; вимоги до поведінки судді та дотримання ним морально-етичних норм мають знайти своє відображення. Особливості процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викладені у законодавстві, деталізують виключно процедуру дисциплінарного провадження й ухвалення відповідного рішення Вищою радою правосуддя без зазначення механізмів і повноважних осіб щодо реалізації прийнятого рішення та порядку його документального оформлення кадровими службами відповідного суду.

Обґрунтовано неприпустимість зв'язку дисциплінарної відповідальності з додатковою заробітною платою, зокрема щодо позбавленням судді права на отримання доплат до посадового окладу судді на строк від одного до трьох місяців, бо не всі види доплат, визначені у спеціальному законі, є заохочувальними виплатами, і відповідно вони виплачуються судді за виконання певної роботи з урахуванням його кваліфікації та складності виконуваної роботи.

У підрозділі 2.4 «Дисциплінарна відповідальність працівників прокуратури» наголошено, що прокурори належать до тієї категорії працівників, до яких законодавством встановлено підвищені вимоги до їхньої поведінки. Адже вони забезпечують реалізацію певних функцій держави. Сфера їхніх трудових обов'язків не обмежується робочим часом і включає зобов'язання стосовно професійної етики та поведінки і поза роботою, що відповідає міжнародним стандартам поведінки прокурора. Самостійне місце в дисциплінарній відповідальності прокурорів належить об'єктам дисциплінарних проступків прокурорів, які згруповано за: а) специфікою трудової функції прокурора; б) правовим становищем прокурора як учасника трудових відносин та його місцем у єдиному загальному процесі несамотійної колективної суспільно корисної праці; в) статусом прокурора як представника держави, який має уособлювати законність, правопорядок, справедливість і доброчесність.

Центральне місце з-поміж особливостей дисциплінарної відповідальності прокурорів належить процедурі притягнення їх до відповідальності, зокрема дисциплінарному провадженню. На тлі демократичних реформ у сфері правосуддя в Україні зазнав істотних змін і цей процес: службове розслідування замінило дисциплінарне провадження, яке має забезпечувати об'єктивність, всебічність та неупередженість при вирішенні питання про дисциплінарну відповідальність прокурора. Цей процес характеризується не лише поєднанням єдиначальних та колегіальних рішень, а робить можливим дію запобіжних заходів, які мають вик

дисциплінарному провадженні стосовно нього і спеціальний порядок оскарження рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів є засобами захисту трудових прав прокурора.

Розділ 3 «Особливості дисциплінарної відповідальності окремих категорій працівників» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 3.1 «Дисциплінарна відповідальність працівників залізничного транспорту та цивільної авіації»* визначено, що відповідно до спеціального законодавства, яке регулює дисципліну праці на залізничному транспорті, дисциплінарна відповідальність працівника залізниці характеризується регламентацією випадків негайного відсторонення працівника від роботи у разі вчинення ним проступку, що виступає запобіжним заходом оперативного примусового характеру з метою запобігання неправомірній поведінці чи іншим шкідливим наслідкам для життя та здоров'я працівника, оточуючих та пасажирів залізниці.

Аналіз законодавства про дисципліну в цивільній авіації переконливо довів потребу в спеціальному нормативно-правовому акті, який би регулював дисциплінарну відповідальність окремих категорій працівників цієї сфери. За своєю природою дисциплінарні проступки працівників цивільної авіації схожі до дисциплінарних проступків працівників на залізниці. Зокрема, це стосується проступків, що посягають на безпеку руху, керування спеціальними транспортними засобами у станах, які суперечать правилам експлуатації літаків, а також ремонтних та інших робіт, що забезпечують нормальне функціонування спеціального транспорту. Обстоюється думка про необхідність прийняття Дисциплінарного статуту працівників цивільної авіації.

У *підрозділі 3.2 «Дисциплінарна відповідальність працівників гірничих підприємств»* показано, що дисциплінарна відповідальність працівників гірничих підприємств має спеціальний характер та обґрунтовано має самостійне нормативне регулювання. Об'єкти дисциплінарних проступків працівників гірничих підприємств класифіковано як ті, що посягають на: а) технічні, технологічні, охоронні та безпекові умови виконання гірничих робіт; б) життя та здоров'я працівників, а інколи й населення; в) якість навколишнього природного середовища та екологічну ситуацію регіону.

Законодавством урегульовано спеціальний порядок проведення розслідувань нещасних випадків та аварій, за результатами яких керівник або уповноважений ним орган приймає рішення щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників, які не викона

накладення дисциплінарних стягнень одноосібно керівником та колегально. Для запровадження такої дворівневої процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності необхідно нормативно визначити ті види дисциплінарних проступків, які належать до грубих порушень і у разі вчинення яких видом дисциплінарного стягнення має бути звільнення.

У *підрозділі 3.3 «Дисциплінарна відповідальність працівників освіти, які виконують виховні функції»* обґрунтовано, що незалежно від відсутності розширеного переліку дисциплінарних стягнень, що можуть бути застосовані до працівника освіти, який виконує виховні функції, таких працівників необхідно визнати суб'єктами спеціальної дисциплінарної відповідальності. Особливості статусу суб'єктів обумовлені виховними функціями. З-поміж об'єктів дисциплінарних проступків має місце суспільна мораль, посягання на яку має причинно-наслідковий зв'язок з трудовими обов'язками. Діючий підхід до розуміння звільнення за аморальний проступок працівника, який виконує виховні функції, дотепер обтяжений радянською ідеологією і потребує перегляду через визнання існування спеціального характеру відповідальності працівників з виховними функціями.

Міжнародні стандарти правового становища працівників освіти, зокрема у частині застосування до них дисциплінарних санкцій, мають свої особливості: а) визначають коло осіб, до яких можуть застосовуватися дисциплінарні заходи; б) зобов'язують передбачити у законодавстві країни процедури дисциплінарного провадження; в) чітко вказують на неможливість прийняття одноосібного рішення при застосуванні такого дисциплінарного стягнення, як звільнення, а також наголошують на необхідності залучення незалежних колег по професії при прийнятті рішень про вжиття дисциплінарних санкцій; г) визначають дисциплінарні проступки, які є підставою для звільнення; д) окреслюють гарантії працівників освіти в процесі дисциплінарних проваджень та апеляції прийнятих рішень, гарантуючи право захищати себе через представника.

Вітчизняне законодавство з питань притягнення працівників освіти до дисциплінарної відповідальності потребує удосконалення, особливу увагу необхідно приділити дисциплінарним провадженням та повноваженням суб'єктів, яким надається право застосовувати дисциплінарні санкції.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей правового регулювання спеціальної дисциплінарної відповідальності окремих категорій працівників, зокрема через розкриття підстав віднесення таких працівників до спеціальних суб'єктів, особливості склад

видів дисциплінарних стягнень та особливості притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, дали підстави сформулювати низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання спеціальної дисциплінарної відповідальності з метою захисту трудових прав працівників та зміцнення правопорядку у сфері праці.

1. Аналіз загального та спеціального законодавства України та досвід зарубіжних країни з питань забезпечення дисципліни праці та притягнення працівників до відповідальності, критичне осмислення наукових підходів до цього питання дозволяє стверджувати, що спеціальна дисциплінарна відповідальність має історично обумовлений характер для окремих категорій працівників. Дискусійний характер положень щодо позитивного та негативного аспектів дисциплінарної відповідальності впевнює у тому, що її позитивний аспект потребує подальших наукових досліджень та теоретичного обґрунтування з позиції правового засобу, який спонукає працівників дотримуватися нормативно визначених умов виконання трудових обов'язків у єдиному процесі колективної суспільно корисної праці.

2. Ознаки спеціальної дисциплінарної відповідальності розкриваються у: а) складі дисциплінарних проступків; б) видах дисциплінарних стягнень; в) особливостях притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. Специфіка соціальних цінностей, на які можуть посягати працівники шляхом невиконання або неналежного виконання ними своїх трудових обов'язків, зумовлена роботою таких працівників у певних умовах праці (шкідливі, небезпечні) чи виконанні особливих завдань, покладених на таких працівників законом (державні завдання та функції, виховні функції, оборона кордонів тощо).

3. Самостійне місце серед спеціальних суб'єктів дисциплінарної відповідальності належить тій категорії працівників, які за родом своєї трудової діяльності реалізують завдання та функції держави. До таких працівників сьогодні належать особи, які реалізують своє право на працю в органах виконавчої та судової влади. У цих сферах державної діяльності продовжують діяти дисциплінарні статuti, закріплені на законодавчому рівні. У цілому дисциплінарна відповідальність працівників, які за родом діяльності виконують функції та завдання держави, залежить від їх функцій, що й дає підстави для класифікації: 1) працівники на державній службі; 2) працівники на мілітаризованій державній службі; 3) працівники у сфері правосуддя.

4. Дисциплінарна відповідальність державних службовців поширюється на ті категорії (А, Б, В) державних службовців, які за законом не належать до політичних посад. Виконання трудових обов'язків працівників на державній службі

законодавчому; б) локальному; в) індивідуальному. Визначений у законодавстві перелік дисциплінарних проступків не є вичерпним, проте їхня конкретизація сприяє підвищенню дисципліни цієї категорії працівників. Види дисциплінарних стягнень, встановлені у законі, відображають ті негативні правові явища, які притаманні перебуванню на державній службі та загалом ускладнюють просування по службі. Застосування дисциплінарних стягнень залежить від тяжкості скоєного дисциплінарного проступку, і тому законодавство встановлює межі для застосування тих чи інших дисциплінарних стягнень. Правова природа дисциплінарної відповідальності цієї категорії працівників свідчить про її належність до охоронних правовідносин, які є предметом галузі трудового права. Сама ж специфіка цієї дисциплінарної відповідальності вказує на її спеціальний характер.

5. Самостійне місце в системі спеціальної дисциплінарної відповідальності належить відповідальності працівників на мілітаризованій державній службі. Особливості такої відповідальності зумовлені виконанням працівниками зовнішніх та внутрішніх функцій охорони і захисту держави, а з огляду на те, що ці працівники виконують свою роботу із застосуванням зброї, в основу їхньої дисциплінарної відповідальності покладено чіткий ієрархічний принцип дисциплінарної влади. У сучасних умовах військової служби, на засадах добровільності, громадяни проходять за контрактом, який згідно з чинним законодавством є особливою формою трудового договору. Мілітаризовану державну службу в Україні представляють такі категорії: військовослужбовці Збройних сил України всіх родів військ; службовці збройних формувань, утворених на підставі закону; працівники Служби безпеки України; окремі категорії працівників митниці; податкова міліція; Національна поліція.

Нормативне закріплення дисципліни праці цих категорій працівників здійснюється відповідно до Дисциплінарних статутів, проте ми пропонуємо прийняти єдиний Дисциплінарний статут працівників на мілітаризованій державній службі, де передбачити особливості дисциплінарної відповідальності для кожної з категорій працівників. Особливості спеціальної цієї дисциплінарної відповідальності полягають у тому, що командир при виявленні порушення службової дисципліни зобов'язаний вжити негайних заходів до порушника, у протилежному випадку така його бездіяльність є самостійним дисциплінарним проступком. Ця відповідальність супроводжується низкою виховних заходів, а правове забезпечення честі та гідності такого працівника здійснюється через заборони суб'єкту дисциплінарної влади публічно зривати погони з порушника чи обговорювати його поведінку в присутності підлеглих. Види дисципл

дисциплінарних стягнень різняться, а кожен вищестоящий командир наділений дисциплінарною владою, яка поглинає дисциплінарні повноваження нижчого за посадою чи званням командира.

6. Дисциплінарна відповідальність суддів має самостійне місце в системі спеціальної дисциплінарної відповідальності. Це обумовлено роллю судді чинити правосуддя, що є відображенням такої соціальної цінності в правовій державі, як справедливість. Правова конструкція «права обов'язки відповідальність» стосовно суддів вимагає від парламенту закріплення такого механізму реалізації дисциплінарної влади стосовно суддів, який би забезпечував як невідворотність відповідальності за вчинені дисциплінарні проступки, так і незалежність суддів при виконанні ними своїх трудових (професійних) обов'язків. Проведена судова реформа не змогла забезпечити реалізацію таких завдань. Істотним недоліком сьогодні є відсутність у законодавстві чітких положень щодо підстав дисциплінарної відповідальності суддів за порушення трудової дисципліни, які притаманні всім категоріям працівників, а спеціальне законодавство регламентує тільки ті підстави, які використовуються при застосуванні процедури дисциплінарного провадження. Незважаючи на незалежність суддів при здійсненні правосуддя, вони все одно залишаються працівниками судів, де жоден суддя при виконанні своїх трудових обов'язків не може уникнути спільної організаційної роботи з іншими працівниками суду.

Підставами дисциплінарної відповідальності суддів є: а) порушення процесуального законодавства; б) порушення етичних норм; в) порушення вимог доброчесності, супроводжуване недотриманням правил декларування майна, тощо. У зв'язку з цим ст. 106 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» потребує доповнення. Види дисциплінарних стягнень суддів мають свої недоліки, це стосується тих видів, які передбачають позбавлення права судді на отримання доплат до посадового окладу на строк від одного до трьох місяців. При цьому не всі визначені у законі види доплат є заохочувальними виплатами, і виплачуються судді за виконання певної роботи. Це свідчить, що ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» потребує змін. Огляд видів дисциплінарних стягнень суддів, що застосовуються у європейських країнах, довів, що вони мають відображати національні традиції, які закріплені у законодавстві певної країни.

Дисциплінарне провадження щодо судді подібне судов

дисциплінарної влади щодо реалізації прийнятого рішення і порядку його документального оформлення кадровими службами відповідного суду. Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності здійснюється виключно на засадах колегіального прийняття рішень.

7. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури обумовлена їх належністю до працівників, які забезпечують в Україні правосуддя. Останні зміни у законодавстві підвищили нормативні вимоги до професійної поведінки прокурорів. Об'єкти дисциплінарних проступків прокурорів поділяються на три групи: а) пов'язані зі специфікою трудової функції прокурора; б) обумовлені статусом прокурора як учасника трудових відносин; в) зумовлені статусом прокурора як представника держави у галузі правосуддя. Нормативне закріплення вимог до професійної поведінки сприяє зміцненню правопорядку у сфері праці на ниві прокурорської діяльності. Такі положення надають прогнозованого характеру дисциплінарній відповідальності як охоронним правовідносинам, що дозволяє максимально уникнути протиправного тиску на прокурора та робить можливим уникнути суб'єктивізму у вирішенні питань щодо кваліфікації дій чи бездіяльності прокурора. Притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності здійснюється на засадах поєднання єдиноначальності та колегіальності.

Зміни в процедурі притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності торкнулися дисциплінарних проваджень. Такі зміни оцінюються нами як удосконалення законодавства з метою захисту трудових прав прокурорів та забезпечення їх незалежності як працівників у сфері правосуддя. Низка процесуальних повноважень як самих прокурорів, так і скажників дозволяє Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів (одному з суб'єктів дисциплінарної влади) об'єктивно й неупереджено розглянути дисциплінарну скаргу щодо прокурора та прийняти відповідне рішення у дисциплінарній справі. Той факт, що рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів виконує керівник органу прокуратури, де працює прокурор, стосовно якого провадилося дисциплінарне провадження (інший суб'єкт дисциплінарної влади), є підтвердженням дії правового засобу «противаг» дисциплінарній владі іншого суб'єкта, а це у підсумку утворює цілісний механізм а) забезпечення трудової дисципліни в прокуратурі та незалежність прокурорів у виконанні функцій, пов'язаних із правосуддям; б) захисту трудових прав прокурорів; в) невідворотності відповідальності за вчинені дисциплінарні проступки.

8. До спеціальних суб'єктів дисциплінарної відповідальності також належать і окремі категорії працівників, трудові обов'язки яких здійснюються у шкідливих та небезпечних умовах

До них належать працівники залізничного транспорту та цивільної авіації; працівники гірничих підприємств; працівники освіти, які виконують виховні функції. Чинне законодавство України стосовно дисциплінарної відповідальності цих категорій працівників характеризується нечіткістю, прогалинами та невідповідністю рівня правових приписів вимогам п. 22 ст. 92 Конституції України. Ця ситуація потребує виправлення, для чого пропонуємо уніфікований Дисциплінарний статут для окремих категорій працівників, який і має закріпити особливості дисциплінарної відповідальності згаданих категорій працівників. Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності обумовлений: 1) сферою діяльності: а) особливі вимоги щодо поведінки працівника зумовлені потенційною небезпекою роботи підприємства, для працівників, оточуючих та довкілля; б) особистісні вимоги до особи працівника – вимоги щодо їхньої професійної поведінки; 2) трудовою функцією працівника: а) вимоги щодо техніки безпеки при виконанні трудових обов'язків під час перебування в особливих умовах праці (в повітрі, під землею, контроль за повітряним рухом тощо); б) виконання виховних функцій.

Види дисциплінарних стягнень, що застосовуються для таких категорій працівників за чинним законодавством, або містять спеціальні дисциплінарні стягнення на кшталт позбавлення права на виконання певної діяльності, або ж взагалі не відрізняються від загальних видів.

Окремою уваги заслуговує відповідальність працівників освіти з виховними функціями за вчинення аморального проступку. Так, судова практики помилково оцінює звільнення за такий проступок як не дисциплінарні наслідки. Проте міжнародні документи та світова практика з питань відповідальності працівників освіти з виховними функціями відносить такі наслідки виключно до дисциплінарних заходів впливу. Міжнародні організації пропонують державам відповідні міжнародні стандарти з питань притягнення таких працівників до дисциплінарної відповідальності, де самостійне місце займає розгляд дисциплінарних справ стосовно працівників освіти з виховними функціями, наполягаючи на обов'язковому залученні до таких процедур незалежних колег по професії при прийнятті рішень про вжиття дисциплінарних санкцій. Тож доцільно вирішити питання притягнення працівників освіти з виховними функціями, орієнтуючись на міжнародні стандарти у цій сфері.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Нау

2. Лавренко Б. В. Щодо питання дисциплінарної відповідальності працівників органів прокуратури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 22. С. 79-82.

3. Лавренко Б. В. Особливості дисциплінарного проступку як фактичної підстави спеціальної дисциплінарної відповідальності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1. Том 1. С. 146-151.

4. Лавренко Б. В. Особливості дисциплінарної відповідальності суддів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6-2. Т. 1. С. 226-231.

5. Лавренко Б. В. Безпосередні об'єкти дисциплінарних проступків окремих категорій працівників. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 66-72.

6. Lavrenko B. Ways of improving the dismissal of education workers for an immoral offense. *Право и закон*. 2017. № 1. С. 57-62.

7. Лавренко Б. В. Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2017. № 3. С. 25-30.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

8. Лавренко Б. Теоретико-правові засади спеціальної дисциплінарної відповідальності. *Ефективність норм права* : зб. наук. пр. : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 листоп. 2016 р.) : до 140-річчя проф. Василя Синайського / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Рада молодих учених. Київ : Ніка-Центр, 2016. С. 282-285

9. Лавренко Б. В. Окремі принципи спеціальної дисциплінарної відповідальності. *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми* : VII Міжнародна науково-практична конференція (24 лютого 2017 р., м. Київ). 2017. С. 100-102

10. Лавренко Б. В. Деякі особливості дисциплінарної відповідальності працівників органів прокуратури. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої

забезпечення». – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню спеціальної дисциплінарної відповідальності, розкрито її теоретико-правові засади і особливості. Охарактеризовано дисциплінарний проступок як фактичну підставу спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Висвітлено особливості дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі, на мілітаризований державній службі, в органах прокуратури та суду. Розкрито дисциплінарну відповідальність працівників залізничного транспорту та цивільної авіації, працівників гірничих підприємств та працівників освіти, які виконують виховні функції.

Сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення чинного трудового законодавства, яке регулює спеціальну дисциплінарну відповідальність.

Ключові слова: спеціальна дисциплінарна відповідальність, спеціальний суб'єкт, суб'єкт дисциплінарної влади, дисциплінарні стягнення, дисциплінарний проступок, дисциплінарне провадження.

АННОТАЦИЯ

Лавренко Б. В. Теоретико-правовые основания и условия специальной дисциплинарной ответственности. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения». – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2018.

Диссертация посвящена исследованию специальной дисциплинарной ответственности, раскрыто ее теоретико-правовые основы и особенности. Охарактеризован дисциплинарный проступок как фактическое основание специальной дисциплинарной ответственности.

Освещены особенности дисциплинарной ответственности работников на государственной службе, на милитаризованной государственной службе, в органах прокуратуры и судей. Раскрыто дисциплинарную ответственность работников железнодорожного транспорта и гражданской авиации, работников горных предприятий и работников образования, выполняющих воспитательные функции.

Доказано, что разделение общей и специальной дисциплинарной ответственности обусловлено не простым отнесением отдельной категории работников к специальным субъектам, а является результатом особых требований к трудовому поведению.

Отмечено, что специальный характер дисциплинарной ответственности работников и служащих, которые выполняя свои трудовые обязанности, обеспечивают реализацию задач и функций государства, исторически обусловленный, необходимый, и отражает уровень социально-экономических условий развития в государстве.

Работа сопровождается рядом предложений по совершенствованию действующего трудового законодательства, регулирующего специальную дисциплинарную ответственность.

Ключевые слова: специальная дисциплинарная ответственность, специальный субъект, субъект дисциплинарной власти, дисциплинарные взыскания, дисциплинарный проступок, дисциплинарное производство.

SUMMARY

Lavrenko B. V. Theoretical and legal grounds and conditions of special disciplinary liability. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a degree of Candidate of Science in Law, specialty 12.00.05 «Labor law; social security law». – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of special disciplinary responsibility, which reveals its theoretical and legal principles and features. A disciplinary offense is described as the actual basis of special disciplinary liability.

The peculiarities of disciplinary responsibility of employees in the civil service, militarized in the civil service, prosecutor's offices and judges are highlighted. The disciplinary responsibility of railway transport and civil aviation workers, workers of mining enterprises and educational workers who perform educational functions is disclosed.

The work is accompanied by a number of proposals for the improvement of the existing labor legislation, which regulates special disciplinary liability.

Key words: special disciplinary responsibility, special subject, subject of disciplinary authority, disciplinary punishments, disciplinary offenses, disciplinary proceedings.

Підписано до друку 29.03.2018. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008 р.